

dr. Ana Krajnc
Filozofska
fakulteta

KAJ PORAJA FUNKCIONALNO NEPISMENOST?

*Prva opozorila na funkcionalno
nepismenost v Sloveniji*

V razvitih industrijskih državah so problem funkcionalne nepismenosti ugotovili že v začetku sedemdesetih let. Kmalu za tem smo se v strokovnih krogih zavedli tega problema tudi v Sloveniji. Prva opazovanja so bila sporadična in še niso dala pravih znanstvenih spoznanj, nakazala pa so možnost, da je pojav funkcionalne nepismenosti med našim prebivalstvom zelo razširjen. Pojav funkcionalne nepismenosti, vzroke in posledice, smo bolje spoznavali, ko smo se pridružili skupinam strokovnjakov, ki so se temu problemu posvečali v Veliki Britaniji, na Nizozemskem in v Franciji. Postajalo je jasno, da funkcionalna nepismenost ovira socialni in ekonomski razvoj okolja, družbe in zelo vpliva na usodo posameznega človeka, ne glede na to, kje se pojavja. Če obseg funkcionalne nepismenosti prebivalstva preseže kritično mejo, je nevarno, da razvoj družbe obstane, kajti v pluralistični družbi ne rešuje razvoja več ozka elita družbe, temveč večina prebivalstva.

V Sloveniji smo se šele leta 1991 resnično začeli zavedati funkcionalne nepismenosti.

Javno smo prvič opozorili na problem funkcionalne nepismenosti na posvetu slovenskih sociologov v Velenju leta 1983. Glede na izobrazbeno strukturo po številu prebivalstva iz leta 1981 smo predvidevali, da ima 50 do 60 odstotkov prebivalstva težave pri sporazumevanju z okoljem. Politika je te

ugotovitve ocenila zelo negativno in jih zavrгла. Te ugotovitve so presenetile tudi javnost, »številke« so se ji zdele neverjetne in nemo-goče. Žal se je pogosto dogajalo in se še do-gaja, da stanje v Sloveniji presojava po stanju v Ljubljani, ki ima največ prebivalstva z višjo in visoko izobrazbo. Po štetju iz leta 1991 je bilo v mestni občini Ljubljana Center 37 odstotkov prebivalstva z višjo in visoko izobrazbo, na podeželju pa 0,9–2,5 odstotka. Če sodimo po Ljubljani, je podoba o stanju v Sloveniji varljiva (Krajnc, 1993).

Individualni poskusi za odpravljanje funkcionalne nepismenosti pri tako množičnem pojavu, kot je funkcionalna nepismenost, ne rešijo ničesar. V poštev pride le popularno, mrežno razširjeno, z mediji in prostovoljnimi delom podprto prizadevanje za razvoj in usposabljanje prebivalstva za to, da dohiteva razvoj. Tako obsežna izobraževalna dejavnost ne more zaživeti brez politične odločitve in državne podpore na najvišji ravni.

Do sedaj nismo zagotovili dokazov, ki bi pričali, da je funkcionalna nepismenost v Sloveniji postala tudi državni in politični problem.¹ V osemdesetih letih je bila pozornost posvečena predvsem usmerjenemu izobraževanju, izobraževanje odraslih pa je bilo potisnjeno na stranski tir. Boj za politično premoč je povsem izničil idejo o prosvetljevanju ljudi. Tako se tudi o funkcionalni nepismenosti ni več govorilo. Zavedajoč se velikih pomanjkljivosti prebi-

valstva, je leta 1991 oživel interes za funkcionalno nepismenost na katedri za andragogiko na Filozofski fakulteti in Andragoškem centru Slovenije. O. Drogenik in A. Kranjc sta se udeležili tudi evropskega posveta o funkcionalni pismenosti na Nizozemskem in se tesneje povezali z drugimi evropskimi strokovnjaki za funkcionalno pismenost. Že naslednje leto je funkcionalna pismenost postala eden najpomembnejših razvojnoraziskovalnih projektov Andragoškega centra Slovenije v sodelovanju z Zvezo ljudskih univerz. Finančno sta projekt podprla Ministrstvo za šolstvo in šport ter Ministrstvo za znanost, Zveza ljudskih univerz pa je prevzela odgovornost za mrežo seminarjev za usposabljanje ljudi za funkcionalno pismenost. Celoten projekt je potekal pod imenom Usposabljanje za življenjsko uspešnost ali UŽU programi. Že leta 1993 so bile organizirane prve skupine v Škofji Loki, Žalcu in Murski Soboti. Druge ljudske univerze so imele težave pri pridobivanju ljudi za seminarje. Znova je obveljala ugotovitev, da najmanj izobraženi niso motivirani za izobraževanje in da ne rešujejo življenjskih problemov po tej poti. Zato se na pisna vabila sploh niso odzvali. Leto pozneje so seminarje UŽU organizirali tudi v Mariboru in Ljubljani. Zelo uspešne seminarje usposabljanja je organiziral zavod za izobraževanje DOBA v Mariboru.

Izkazalo se je, da je uspeh seminarjev za pridobivanje funkcionalne pismenosti precej odvisen od animacije povabljenih posameznikov in njihovega individualnega obravnavanja. Čeprav so potrebe po odpravljanju funkcionalne nepismenosti prebivalstva množične, ne smeta izostati animacija in individualni pristop k vzgojni komunikaciji, kajti le tako omogočimo, da se človek razvija naprej, začeni tam, kjer je obstal.

Slovenija se je leta 1996 s projektom Andragoškega centra Slovenije Pismenost in udeležba odraslih v izobraževanju priključila mednarodni študiji o funkcionalni pismenosti

Funkcionalna pismenost ni nekaj, kar človek pridobi za vedno. Ker se okolje naglo razvija, se poostrujejo tudi merila pismenosti, kajti življenje in delo postajata z razvojem vse kompleksnejša in zahtevnejša. Dosedanje raziskave v Sloveniji nakazujejo, da je meja med funkcionalno pismenimi in nepismenimi pri dokončani štiriletni srednji šoli. Zahteve okolja lahko uspešno izpolnjujejo le posamezniki s štiriletno srednješolsko izobrazbo.

odraslih (International Adult Literacy Survey). Od takrat je zagotovljeno sistematično raziskovanje (mag. Ester Možina) funkcionalne pismenosti pri nas. Podatki, objavljeni v letu 2000, in primerjave z drugimi državami nam veliko povedo o domačih potrebah po znanju.

Merilo za funkcionalno pismenost je tudi to, da znajo samostojno učiti in uporabljati vire znanja v okolju. Brez teh sposobnosti hitro zaostajajo za okoljem. Tuijnman, dosedanji vodja oddelka za izobraževanje pri OECD v Parizu, poudarja, da je v industrijsko razvitih državah postala meja funkcionalne pismenosti dokončana višja šola. V razvitem okolju bi moral vsak človek imeti vsaj višjo izobrazbo, da bi dostojno živel in se ustrezno sporazumeval z okoljem.

OPREDELITEV FUNKCIONALNE NEPISMENOSTI – INDIVIDUALNI IN SOCIALNI VIDIK

Najprej moramo pomensko ločiti pismenost in funkcionalno pismenost, ker se v različnih pisnih virih pri nas kaže težnja, da se »funkcionalna« izpušča in se uporablja samo izraz »pismenost«, vendar se tako v slovenskem jeziku in slovenskem pojmovnem svetu pojav bistveno zamegli. Takšno poenostavljanje nastaja zlasti pod vplivom prevodov iz tuje strokovne literature, pri čemer zadnja leta zares opuščajo izraz »funkcionalen« in je v rabi samo pismenost (angl. literacy, fr. lettrisme). To je v teh jezikih tudi povsem mogoče in sprejemljivo, saj je v teh

jezikih v uporabi še en, pomensko drugačen izraz »alfabetizem«, kar pomeni pismenost (poznavanje črk in števil). Ker smo v Sloveniji odpravili analfabetizem že v drugi polovici prejšnjega stoletja in se z dejansko nepismenostjo nismo več ukvarjali, sta zamrla tudi izraza analfabetizem in analfabet. Z izenačevanjem pismenosti in funkcionalne pismenosti se pri nas pojav funkcionalne pismenosti lahko zelo zamegli, to pa otežuje odkrivanje dejansko funkcionalno nepismenih posameznikov (Goffinet, Van Damme, 1990). Vsekakor moramo biti pri uporabi pojma nepismenost oziroma funkcionalna nepismenost previdni, kajti v slovenskem okolju ima nepismenost že svoj pomen (stanje posameznika, ki ne zna ne pisati ne brati). Drugače je v drugih jezikih, kjer obstajata dva izraza: za nepismenost (analfabetizem) in za funkcionalno nepismenost (iletrizem). Tako kot je pojem funkcionalne nepismenosti odvisen od družbe, v kateri ga srečujemo, mora biti tudi imenovanje pojava v razmerju do obstoječih pojmov v jeziku v rabi v danem družbenem prostoru.

Ursula Giere (1987, str. 28) z Unescovega inštituta za izobraževanje v Hamburgu navaja več opredelitev funkcionalne pismenosti oziroma nepismenosti:

1. Posameznik je pismen, če je sposoben razumeti in prebrati, razumeti in napisati kratko besedilo o svojem vsakdanjem življenju.
2. Posameznik je nepismen, če ni sposoben razumeti in prebrati, razumeti in napisati kratkega besedila o svojem vsakdanjem življenju.
3. Posameznik je funkcionalno pismen, če se je sposoben lotiti dejavnosti, pri katerih je za učinkovito delovanje njegove družbene skupine in skupnosti potrebna pismenost, in če mu pismenost omogoča, da uporablja branje, pisanje in računanje tudi za lastni nadaljnji razvoj in razvoj skupnosti.

4. Posameznik je funkcionalno nepismen, če se ni sposoben lotiti dejavnosti, pri katerih je za učinkovito delovanje družbene skupine in skupnosti potrebna pismenost, in če ji pismenost ne omogoča, da uporablja branje, pisanje in računanje tudi za lasten nadaljnji razvoj in razvoj skupnosti.

Funkcionalno nepismen posameznik torej zna brati ter pisati in se je tudi nekaj let šolal (v Sloveniji od štirih razredov osnovne šole do dve- ali triletne poklicne šole), vendar sta njegova razgledanost in znanje slaba, sposobnosti pa so tako nerazvite, da si z njimi ne more veliko pomagati.

Funkcionalna nepismenost je neuspešno in nezadostno sporazumevanje ljudi z okoljem, v katerem živijo. Funkcionalno nepismeni nezadostno dojemajo smisel sporočil iz okolja, ki prihajajo po ustni in pisni poti, in tudi sami so sporočilno nejasni, nerodni in neuspešni. Običajno napovejo le del tega, kar mislijo, drugi jih lahko čisto drugače razumejo, kot so pričakovali, da jih bodo. Sporazumevanje med ljudmi in okoljem je ovirano in pripelje do nesporazumov. To so posledice funkcionalne nepismenosti, ki so osebne in družbene narave.

Verbalno in numerično funkcionalno pismenost ugotavljamo po več merilih:

- za najnižjo stopnja zahtevnosti gre, kadar posameznik razume ustna sporočila drugih;
- zahtevnejša stopnja je ugotavljanje, pri čemer posameznik zna primerno, drugim razumljivo izražati (povedati) to, kar želi;
- nato preverjamo, ali posameznik razume pisna besedila, ki se splošno uporabljajo, ali zna smiselno brati, ali razume navodila, časopisne članke, razbere tabele in grafikone in ali zna poiskati pisne informacije;
- najzahtevnejši preizkus verbalne pismenosti je preverjanje, ali se zna posameznik tudi

pisno primerno izražati, kot je pisanje različnih sporočil, vlog za upravne in pravne postopke, prošnje, osebnih in uradnih pismem, in zapisati pomembne zadeve, narediti različne zapiske in zapisnike, pri numerični funkcionalni pismenosti pa ugotavljamo, ali ima posameznik predstavo o kvantitativnih razmerjih in ali se zna pravilno odločati pri nakupih, urejanju stanovanjskih problemov, najemanju kreditov, uravnavanju družinskih ali osebnih dohodkov, časovnem razporejanju ciljev ter določanju časa in ali zna poskrbeti za svojo materialno varnost, merilo za numerično pismenost je tudi obvladovanje osnovnih matematičnih operacij in reševanje »uporabnih nalog«.

Merila, ki smo jih našli, so samo zunanja znamenja določenega stanja v osebnotnem razvoju. Pri funkcionalno nepismenih posameznikih se kaže nižja stopnja osebnotnega razvoja in zdi se, kot bi bili ljudje šele na začetku svoje razvojne poti, čeprav so stari že 40 ali 50 let. Od drugih, razvitejših posameznikov jih ločuje večja pasivnost, odvisnost od drugih, podrejanje avtoritetam, posnemanje in pomanjkanje lastnih zamisli, nerazviti in ozki interesi, nerazgledanost, subjektivno ocenjevanje dogodkov in stvari v okolju, nagajanje h kratkoročnim ciljem (to, kar lahko dobijo sedaj, takoj, ne pa dolgoročno) in impulzivno reagiranje v konfliktnih situacijah.

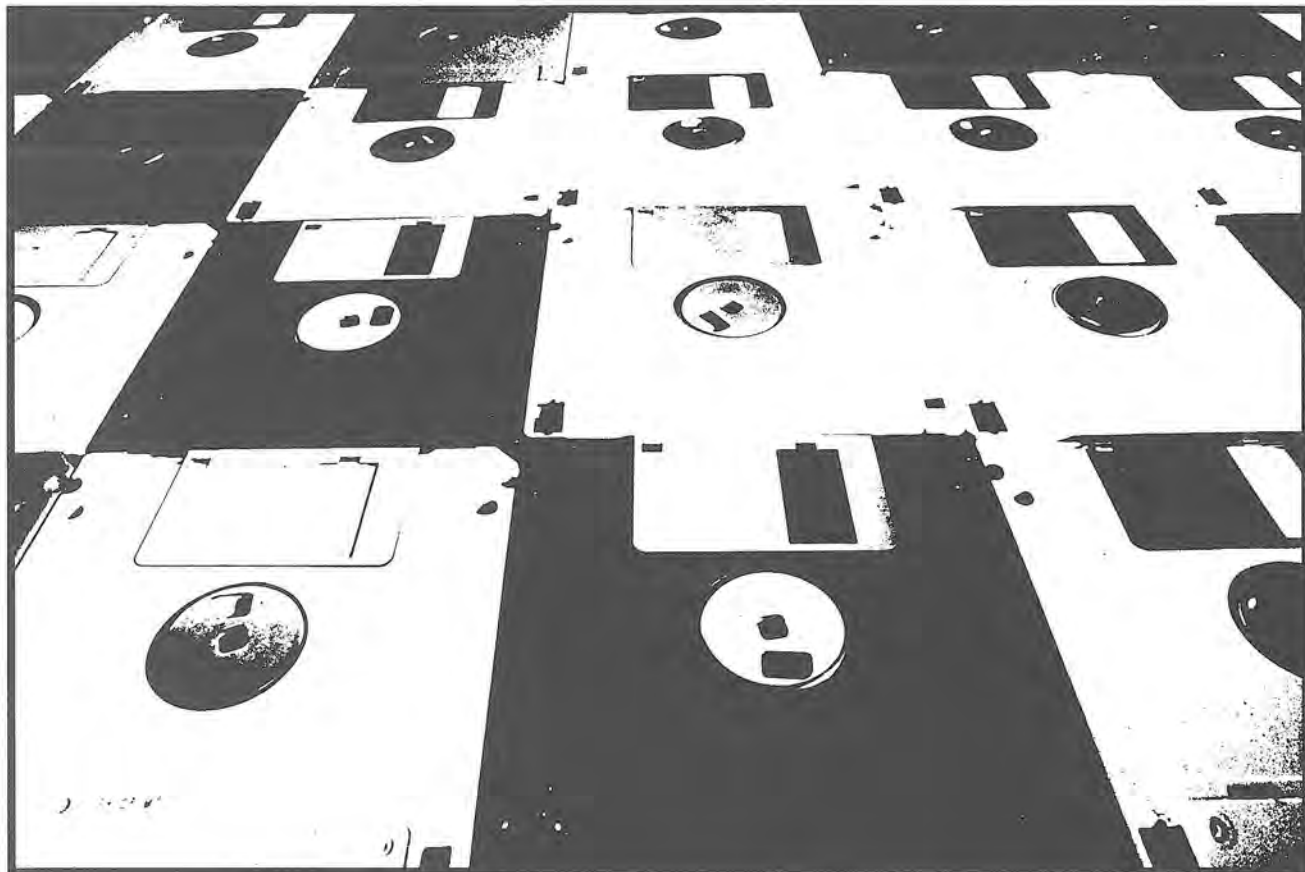
Tako stanje funkcionalno nepismenih ljudi se izraža tudi v socialnem pogledu. Živijo v socialni izločenosti na robu družbe. Nikjer niso vključeni v procese skupnega odločanja. Krog ljudi, s katerimi se družijo, je zelo ozek. To so predvsem ožji sorodniki ali neposredni sosede v stanovanjskem bloku in najožji sodelavci v službi. Večina njihovih skrbi je posvečena svetu, ki ga obvladajo: osebnim problemom, in ne skupnim, socialnim ciljem, ker se jim zdijo ti zelo oddaljeni. Tudi rešitve za svoje probleme prepuščajo drugim: učiteljicam v šoli, da odločijo o usodi njihovih otrok, zdrav-

niku prepustijo vso odgovornost za njihovo zdravje, podjetju ali občini, da jim preskrbi stanovanje, vodilnim in politikom, da odločajo o njihovem delu in življenju. Zelo značilna stvar je vdanost v usodo in potrpljenje, ko čakajo, da bo prišla rešitev za njihove probleme od drugod. Razmere sprejemajo take, kot so, nanje ne skušajo vplivati in jih spreminjati.

Taki posamezniki v družbi izgubljajo in ostajajo v podrejenem položaju, drugi, razvitejši in bolj privilegirani jim krojijo življenje in jih izkoriščajo takrat, ko jih potrebujejo za svoje cilje. Zato je funkcionalno nepismeni del prebivalstva socialno prikrajšan in živi v hudih razmerah, ima nizke dohodke in ne uživa socialnih privilegijev. Za svoje pravice se ne znajo postaviti ali si sami urejati življenja. Funkcionalno nepismeni industrijski delavec, ozko usposobljen za razdrobljeno poklicno delo, ni sposoben, ko je brezposeln, odpreti in obvladati samostojne obrti ali se kako drugače samozaposliti. Nasveti o samozaposlitvi, novih potrebah na trgu delovne sile in novih načinih preživetja pri funkcionalno nepismenih posameznikih ne pridejo v poštev, ker niso zmožni takih rešitev.

Največja slabost socialno prikrajšanih posameznikov ni to, da so za svoje delo slabo plačani in živijo na robu družbe, ampak to, da so bili prikrajšani za možnosti, da bi se osebno razvili in primerno izobrazili. Iz razmer, ki se jim z brezposelnostjo slabšajo (kajti funkcionalno nepismeni ljudje v današnjih razmerah dela in življenja niso več zaposljivi), se ne morejo izkupati in izrabiti možnosti, ki se ponujajo v okolju, ker se niso sposobni izobraževati in se osebnotno razvijati. Prikrajšani so predvsem zato, ker se ne znajo učiti in se ne nagibajo k temu, da bi reševali svoje probleme z znanjem, tako da jim življenjsko izobraževanje ne more koristiti.

Funkcionalna nepismenost se kaže predvsem v socialnem življenju ljudi.

Ljudje postajajo funkcionalno nepismeni postopoma. Življenjske situacije, ki uklenejo upanja in želje posameznikov, izničijo njihove sposobnosti in brišejo že naučeno. Življenjske in delovne razmere jih prisilijo v to, kar so. Morda so po končanem šolanju vedeli več, kot vedo danes. Znanje, če ga ne uporabljajo, izgine. Kako naj razumejo časopisne članke, če niso imeli nikoli naročenega časopisa? Kako naj načrtujejo dohodke in skrbijo za socialno in materialno varnost, če so se morali vedno podrežati skupni, množični rešitvi plačilne politike v podjetju? Funkcionalna nepismenost je rezultat prilagajanja razmeram, v katerih živijo neprivilegirani ljudje. Ker so nerazviti, si iz situacije ne morejo pomagati sami. Zato jim mora pomagati država s primerno prosvetno politiko, dorečeni prioriteta v izobraževanju odraslih in

dostopom do šolanja, da bi se premaknjo iz sedanjega stanja.

Funkcionalna nepismenost je socialni pojav in problem, zato jo tudi pri posamezniku lahko rešujemo le pod pogojem, da ga najprej osvobodimo prejšnjih socialnih koordinat in ga umestimo v družbo na nov način. Poleg izobraževanja vplivajo na odpravljanje funkcionalne nepismenosti še drugi socialni dejavniki: hierarhična zasnovanost družbe, razvitost demokratičnih odnosov, ekonomija in dostop do kulture, pa tudi šolanja in izobraževanja odraslih.

Neuspešnost medsebojnega sporazumevanja se kaže na obeh straneh, udeleženi v dvogovoru, pri tisti, ki sporoča, in tisti, ki naj sporočilo dojame. Funkcionalna nepismenost ni le usoda posameznika, je tudi posebno socialno

Funkcionalna nepismenost je socialno stanje nepriviligiranega socialnega sloja prebivalstva, je odsev socialnih razmerij med sloji prebivalstva. V njej se zrcali razdelitev socialnih privilegijev med socialnimi sloji. Povezana je z njihovim socialnim statusom, s pomanjkanjem njihove socialne integriranosti, vplivnosti, z njihovo izrinjenostjo iz kulture okolja in socialno izločenostjo.

stanje, neuspešen in pomanjkljiv dialog med posameznikom in družbo. Tako socialno stanje narekujeja med drugim centralizacija političnega sistema in izrazito hierarhična piramidalna struktura v družbi in ustanovah, v katerih večina ljudi živi na stopnji odvisnežev od nadrejenih in politikov. Pripadnikom spodnjega socialnega sloja so vsa področja socialnega življenja (kultura, politika, zdravstvo, šolstvo, gospodarstvo) odmaknjena, z družbo so povezani večinoma le prek svojega dela (službe), sicer so pasivni, »čakajoči državljani«. Glede na svoj socialni položaj se tudi psihološko razvijajo. Oprimejo se predvsem nekaterih obrambnih mehanizmov: umik, pasivnost, predano čakanje na rešitve od drugod. Doživljanje lastne nemoči te ljudi zelo omejuje v osebnotnem razvoju. Težave funkcionalno nepismenih v sporazumevanju z okoljem so zapletene, povezane z osebnotno strukturo in socialnim položajem.

Vse bolj se kažejo potrebe po posebnih znanjih. Posameznik bi moral vedeti marsikaj, s čimer se prej ni nikoli ukvarjal ali česar se ni učil, danes pa bi to moral znati. Zato se večkrat omenjajo različne vrste nepismenosti, na primer računalniška nepismenost, glasbena nepismenost, športna nepismenost, družinska nepismenost itd. Lahko bi našli različne oblike nepismenosti. Posamezniku se pripiše posebna nepismenost, če se izkaže, da se na tem področju ne znajde, ga ne obvlada in ga neznanje naredi pasivnega. Ti posamezniki

niso funkcionalno nepismeni, osnovno sporazumevanje z okoljem obvladujejo brez težav in splošno gledano so z znanjem in osebnostnim razvojem lahko na zelo visoki stopnji. Vendar so naleteli na novo področje, ki mu niso kos.

Iz posebnih oblik nepismenosti se ljudje lažje izkopljejo, ker imajo oporo v drugih oblikah znanja in sposobnostih. Zato se do nove oblike posebne nepismenosti kmalu dokopljejo tudi sami, brez tuje pomoči ali pa je potrebujejo le malo.

KAJ PORAJA FUNKCIONALNO NEPISMENOST?

Podoba funkcionalne nepismenosti je v danem socialnem okolju razmeroma enotna in opredeljiva. V ozkem okolju veljajo enaka sodila o tem, kaj mora posameznik znati in koliko mora biti sposoben, da se še uspešno sporazumeva z drugimi, da je funkcionalno pismen. Seveda ta merila niso »večna«, temveč se spreminjajo. Zahteve so vse večje in s tem se pomika navzgor tudi meja funkcionalne pismenosti, kar pomeni, da se morajo tudi posamezniki, ki so že funkcionalno pismeni, nenehno učiti in napredovati, da ne bi zaostali za okoljem, ker bi sicer postali funkcionalno nepismeni. Funkcionalna pismenost ni večno socialno stanje. Če stanje in razvoj posameznika zaostajata za stanjem in razvojem socialnega okolja, postajajo ljudje funkcionalno nepismeni.

Pred nekaj leti smo v Sloveniji v povezavi s funkcionalno pismenostjo največ govorili o tem, ali znajo ljudje izpolniti položnice, prebrati in razumeti časopisna sporočila, vozni red in podobno. Danes že v javnosti vztrajamo pri tem, da bi moral vsak posameznik razumeti navodila za uporabo zdravil, samostojno ravnati s svojim denarjem (pri pridobivanju in uporabi), uporabljati računalnik, voziti avto, govoriti tuj jezik, se samozaposliti

itd. Včasih se še sprašujemo, ali je delo z računalnikom že del naše funkcionalne pismenosti ali še ne. Če danes še ni med merili funkcionalne pismenosti, bo zagotovo kmalu, ker življenje vse bolj poteka po nevidnih poteh računalništva in postajamo vsi odvisni od njega.

Koliko je v določeni družbi funkcionalno nepismenih ljudi, je odvisno od zahtevnosti meril, ki smo si jih izbrali. Vsekakor pa ta ne morejo zdrkniti niže od potreb za osnovno sporazumevanje z okoljem.

Že prva opazovanja (poskusno testiranje, ki ga je opravil Andragoški center Slovenije med letoma 1993 in 1995, sondažne empirične analize na manjših vzorcih, opravljene v povezavi z Andragoško poletno šolo in oddelkom za pedagogiko in andragogiko med letoma 1995 in 1998) so pokazala, da se v Sloveniji funkcionalna pismenost glede na zahteve okolja začne pri dokončani splošno izobraževalni srednji šoli. V prihodnje upravičeno pričakujemo, da se bo meja funkcionalne pismenosti pomikala še navzgor.

Funkcionalna nepismenost je posledica industrijske družbe in njenega na kratke faze razdrobljenega dela. Tovarne so zaposlovale veliko število priučenih delavcev, delavce z nedokončano ali dokončano osnovno šolo, da so opravljali osem ur na dan le kratko ponavljajočo se delovno fazo. Izdelka in delovnega procesa v celoti delavci sploh niso poznali. Strokovnjaki so govorili o »alienaciji dela«, razhajanju proizvodnega procesa in osnovne človekove narave. Posamezniki so preživeli večino dneva na delu, ob tekočem traku in za druge oblike razdrobljenega dela so uporabljali le delček svojih zmožnosti in niso mogli razvijati svojih sposobnosti, znanja in osebnosti. Za samouresničevanje so imeli zelo malo možnosti in večina sposobnosti jim je

zakrnela. Lebrau dokazuje, da so delavcem sposobnosti sčasoma celo upadale, namesto da bi se razvijale, kot so se pri manjšem številu ljudi, ki so opravljali zahtevnejša in bolj zapletena dela – uslužbenci, vodilni, znanstveniki, samostojni poklici (Lebrau, 1979).

Socialna struktura pri delu se je ponovila tudi v družbi, bila je izrazito hierarhična, piramidalna. Odločalo in urejalo se je v ozkem krogu ljudi na vrhu socialne piramide. Večina posameznikov, spodnji sloj socialne piramide, je bila izločena iz procesa odločanja. Drugi so jim določali plače in s tem življenjske možnosti. Pripadniki spodnjega sloja niso imeli socialnih privilegijev, bili so izločeni iz večine socialnih procesov (v industrijski družbi so bili namreč piramidalno, hierarhično zasnovani tudi kultura, šolstvo itd., življenje je potekalo v zelo zoženem socialnem prostoru). Ko smo v okviru Andragoške poletne šole raziskovali značilnosti funkcionalne nepismenosti pri nas, smo ugotovili, da se ti posamezniki počutijo socialno neusposobljeni, živijo v socialni osami, se ne pojavljajo na javnih mestih, kot so bazen, knjižnica, kavarna, koncerti, razstave in drugje, kjer se srečujejo ljudje. Najdemo jih lahko le doma, v javnost gredo le zaradi eksistenčnih potreb, na primer nakup hrane, odhajanje na delo, vpis otroka v šolo. Socialni stiki pri funkcionalno nepismenih posameznikih so omejeni na sorodnike, neposredne sosede in morda na nekaj posameznikov, s katerimi delajo. Ker se družijo s sebi enakimi in se tako počutijo najbolj varno, se vzorci vedenja še bolj utrjujejo in se v krogu ljudi, s katerimi se družijo, tudi ponavljajo.

Ne samo razdrobljeno poklicno delo teh posameznikov, tudi njihov socialni položaj, njihovo socialno življenje, zelo omejeni stiki z drugimi ljudmi jim ne omogočajo, da bi se osebnostno razvijali, si bogatili znanje, razvijali sposobnosti in postajali vse samostojnejši. Socialno stanje, v kakršnem so, funkcio-

Funkcionalno nepismenost poraja predvsem industrijski način dela.

nalno nepismene utesnjuje, potiska v odvisnost in podrejen položaj.

V unitaristični družbi (in taka je industrijska družba) se vsako socialno področje ureja z vrha, iz enega centra, za vse so enaka pravila. Iz podrejenega socialnega položaja in svoje socialne izločenosti funkcionalno nepismeni ljudje v družbi ne sežejo daleč. Tudi v kulturi prevladujejo sposobnejši in bolj izobraženi, šolstvo deluje selektivno, sprejema mlade na osnovi števila zbranih točk, tekmovalnosti in se ponaša z numerus clausus. Kako naj pod takimi pogoji napredujejo v šoli otroci funkcionalno nepismenih staršev, ki jih je življenje že v otroštvu za marsikaj prikrajšalo in ki ne morejo tekrovati z otroki iz bolj privilegiranih socialnih slojev? Tako družba s svojimi predpisi in zakoni povzroča, da se funkcionalna nepismenost prenaša iz roda v rod. Tudi otroci iz teh slojev niso sposobni drugače živeti, temveč kot odvisneži in podrejeni tistim, ki o njih odločajo in jim krojijo življenje.

Funkcionalne nepismenosti ne moremo razlagati samo z neuspehom pri šolanju ali s slabo šolo, kajti neuspeh v šolanju je že posledica omejenih življenjskih možnosti in prikrajšanosti prebivalstva v spodnjem socialnem sloju. Hamminck v svojih raziskavah dokazuje, da je slab uspeh v šoli posledica neustrezne socializacije v otroštvu in neustreznega delovanja šolskega sistema. Funkcionalno nepismeni starši ne morejo dati svojim otrokom kaj več kot to, kar imajo sami. Otroci ostajajo nerazgledani z nerazvitimi govornimi in miselnimi sposobnostmi, socialno omejeni in nekomunikativni in ne morejo razviti interesov. Nevarno je, da se brez večjih socialnih načrtnih posegov funkcionalna nepismenost nadaljuje iz roda v rod. Iz tega družbenega stanja lahko premaknejo starše in otroke ugodni vplivi in spremembe v družbi (Hamminck, 1990, str. 17–27).

Pri nas je nadaljevanje šolanja socialno selektivno. Največ možnosti za nadaljevanje šolanja imajo otroci izobraženih staršev, ti pridobijo tudi najvišje število točk v posameznih razredih. Otroci iz manj razvitega okolja težko zberejo toliko točk, da bi se vpisali v štiriletno srednjo šolo, ki bi jim zagotovila funkcionalno pismenost na sedanji razvojni stopnji. Eden od pomembnih ukrepov za odpravljanje funkcionalne nepismenosti bi bil prost dostop za vse v štiriletne srednje šole. Šola naj bi omogočala, da otrok nadomesti primanjkljaje iz otroštva, družine.

V družbi morajo delovati mehanizmi za odpravljanje zapostavljenosti in izkoriščanja spodnjega sloja prebivalstva. Ni najhuje, da so delavci v industriji dobivali nizke plače, večja krivica se jim je godila s tem, da so bili socialno izločeni in se niso mogli razvijati, zato so zakrneli in postali odvisni od drugih. Večina industrijskih delavcev ni sposobna odpreti samostojne obrti ali se samozaposeliti, kar narekuje današnji čas in je način preživetja.

Funkcionalno nepismeni del prebivalstva se pojavlja med trajno brezposelnimi in je že ovira nadaljnega razvoja družbe, njene demokratizacije, pospeševanja samozaposlovanja in nastajanja pluralistične družbe 21. stoletja.

Poleg razdrobljenega dela v službi pripadniki spodnjega socialnega sloja tudi doma prosti čas navadno preživljajo pasivno, ker za kaj drugega nimajo možnosti (nerazviti interesi, pomanjkanje materialnih možnosti, ožji socialni krog). Zato se funkcionalne nepismenosti ne da odpraviti samo s poučevanjem in seminarji.

Funkcionalna nepismenost določenega sloja prebivalstva se je pokazala v industrijsko razvitih državah kot velik problem že v šestdesetih letih.

Ali je funkcionalna pismenost res pogojena s socialnim statusom?

tih letih, ko je začela nastajati pluralistična družba. Posamezniki so morali prevzeti vse več odgovornosti za svoje življenje. V pluralistični družbi namreč sočasno nastaja več vzorcev za preživetje. Namesto ene socialne piramide srečujemo več manjših piramidnih struktur in vse več posameznikov je vključenih v procese odločanja, vse več jih je primoranih živeti samostojneje, manj podre-

Funkcionalno nepismeni ovirajo razvoj družbe.

jeno življenje in prevzeti odgovornost za svojo usodo. Zato je postalo pomembno, da so primerno razviti in sposobni ustrezno se sporazumovati s svojim okoljem. Ekonomisti ugotavljajo, da ob vsej razpoložljivi tehnologiji ni več problem, kako proizvajati, temveč kako proizvedeno blago uspešno prodati. Za to so potrebne razvite komunikacijske sposobnosti in splošna usposobljenost; besednost in številčnost. Preživetje posameznikov postaja odvisno od tega, kako znajo poslušati in razumeti, povedati, to, kar želijo, kako dojemajo prebrano, kako znajo svoje misli pisno sporočiti, presojati kvantitativna razmerja in koliko znajo stvarno načrtovati svoje življenje.

SKLEPNE MISLI

V informacijski družbi ali postindustrijski družbi je proizvodnjo zamenjalo komuniciranje. Posamezniki živijo od tega, kako znajo komunicirati. V industrijski družbi, ko je bilo najpomembnejše proizvajati, funkcionalno nepismeni niso imeli težav in niso bili opazni. Danes težave v sporazumevanju z okoljem ogrožajo njihov obstoj. Nihče ne more komunicirati namesto njih. Postali so odvisni od svoje stopnje razvitosti, sami svoj manager v zasebnem življenju, družinskem krogu, pri delu in v javnem življenju.

V pluralistični družbi se je spreminjalo razmerje med posameznikom in družbo. Funk-

cionalna pismenost je danes začetna stopnja osebne usposobljenosti za življenje v sodobni družbi. Izobraževanje odraslih in programi »usposabljanja za življenjsko uspešnost« so samo člen v verigi ukrepov za premagovanje funkcionalne pismenosti. Sodelovanje med sistemom izobraževanja odraslih, politiko, področjem ekonomije, kulturo, šolskim sistemom in zdravstvom je postalo neizogibno.

Problem funkcionalne nepismenosti je osebne, socialne oziroma državne narave. Zato ga moramo reševati na obeh ravneh. Množično izobraževalno gibanje, podprto z javnimi občili in v partnerstvu s kulturnimi ustanovami, podjetji in na podlagi razvitega prostovoljnega dela medsebojne pomoči na eni strani, in osebne, svojske, drugačen pristop k funkcionalno nepismenim posameznikom imata skupen cilj.

Še več, če želimo ustvariti demokratično družbo, družbo sodelovanja, prispevanja, odgovornosti in proizvodnosti, ki vključuje vse odraslo prebivalstvo, moramo najprej poskrbeti za to, da bodo za takšno družbo ljudje tudi usposobljeni, torej funkcionalno pismeni. Demokracija brez znanja je namreč pesek v očeh, ker taka demokracija ni možna.

LITERATURA

A World Wide Review of NGO Literacy: View from the Grassroots and the Shop Floor (1993), Convergence, ICAE, Toronto.

Adult Literacy – the First Decade (1985), ALBUS, Adult and Literacy Unit, London.

Barton, David; Hamilton, Mary E. (1990): Researching Literacy in Industrialized Countries: Trends and Prospects, UNESCO Institute for Education, Hamburg.

Černetič, Metod (1998): Gospodarski razvoj in razvoj človekovih zmožnosti, Andragoška spoznanja, let. 4, št. 1-2, str. 67-74, Ljubljana.

Dimic, Neli (1998): The Competitiveness of Countries in Transition during Their Economic Depression and Recovery, Open Society Institute Slovenia, Ljubljana.

Erjavec, Karmen (1999): Medijska pismenost, Andragoška spoznanja, let. 5, št. 3, str. 55-61, Ljubljana.

Feinstein, Otto, Angelo, Frank (1977): Key to Educate

- the People, Centre for Urban Studies, Wayne State University, Detroit.
- Findeisen, Dušana (1998): Funkcionalna nepismenost in kako jo rešujejo Francozi?, *Andragoška spoznanja*, let. 4, št. 3-4, str. 22-29, Ljubljana.
- Findeisen, Dušana (1999): So naše ciljne skupine res nedosegljive?, *Andragoška spoznanja*, let. 5, št. 2, str. 85-94, Ljubljana.
- Findeisen, Dušana (2000): Lindemanovi filozofski temelji andragogike, *Andragoška spoznanja*, let. 6, št. 1, str. 74-83, Ljubljana.
- Functional Illiteracy in the Netherlands (1991), SVE, Netherlands Study and Development Centre for Adult Education, Amersfoort.
- Giere, Ursula (1987): Functional Illiteracy in Industrialized Countries, UNESCO Institute for Education, Hamburg.
- Goffinet, Silvie-Anne; Van Damme, Dirk (1990): *Alphabétisme fonctionnel en Belgique*, Fondation Roi Baudoin, Bruselj.
- Grebelsky, Ora (1990): What's New in the News? Comprehension of the News among Adults with Limited Formal Education, Martin Buber Institute for Adult Education, Jeruzalem.
- Hamilton, Mary; Stasinopoulos, Mikis (1991): Literacy, Numeracy and Adults, Evidence from the National Child Development Study, ALBUS, University of Lancaster.
- Hamminck, Kees (1990): Functional Literacy and Adult Basic Education in the Netherlands, UNESCO Institute for Education, Hamburg.
- Hautecoeur, Jean-Paul (1990): Current Research in Literacy, ALPHA 90, National Literacy Secretariat, Department of the Secretariat of State of Canada, Ministry of Education of Quebec, Montreal.
- Hirsch, Donald; Wagner, Daniel A.: (1995): *What Makes Workers Learn*, OECD, Hampton Press, Creskill, New Jersey, International Literacy Year, 1990, ALBUS, Adults Literacy and Basic Skills Unit, London.
- Janko Spreizer, Alenka (1998): Funkcionalna pismenost na prelomu tisočletja, *Andragoška spoznanja*, let. 4, št. 3-4, str. 9-22, Ljubljana.
- Knaflič, Livija (1999): Družinska pismenost, *Andragoška spoznanja*, let. 5, št. 2, str. 17-23, Ljubljana.
- Krajnc, Ana (1999): Slovenci v procesu pridobivanja formalne izobrazbe, *Andragoška spoznanja*, let. 5, št. 1, str. 4-13, Ljubljana.
- Krajnc, Ana (2000): Kdo odloča o tem, kaj se bodo ljudje učili? *Andragoška spoznanja*, let. 6, št. 2, str. 34-44, Ljubljana.
- Krajnc, Ana; (1993): Izobrazbena struktura prebivalcev Slovenije, oddelek za pedagogiko in andragogiko, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Laube, Klaus Jürgen; Raapke, Hans-Dietrich: (1998): *Bildung und Gemeinwesen – Gemeinwesen und Bildung*, BIS, Oldenburg.
- Ličen, Nives (1999): Demokratizacija 21. stoletja se začne v družinah, *Andragoška spoznanja*, let. 4, št. 3-4, str. 4-9, Ljubljana.
- Lobro, Michel (1979): *Sve o vaspitanju*, Prosveta, Beograd.
- Možina, Ester (1999): Koliko je funkcionalno nepismenih v Sloveniji?, *Andragoška spoznanja*, let. 5, št. 1, str. 13-27, Ljubljana.
- Newsletter, št. 42, 1991, ALBUS, The Basic Skills Unit, London.
- O vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (1995), Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
- Quality Standards for Basic Skills (1992), ALBUS, The Basic Skills Unit, London.